

Z kart dziejów Karaim

Po wielowiekowym osadnictwie Karaimów na ziemiach północnej Litwy pozostały dziś ulica Karaimska w Birżach, kamień pamiątkowy w miejscu, gdzie znajdowała się poniewieska kienesa oraz cmentarz w Nowym Mieście.

Mój tata pochodzi z Trok, a mama z Poniewieża – tak zawsze przedstawiałam się w rozmowach z osobami zainteresowanymi tematyką karaimską. Zawsze też chciałam zgłębić losy Karaimów z Litwy północnej, gdzie w Birżach urodziła się moja babcia ze strony mamy. Poniewież też jest mi bliski, gdyż w dzieciństwie spędziłam tam w sumie kilka lat w domu Raji – mojej ciotecznej babci – i Jakuba Robaczewskich. W pamięci przechowuję obrazy wujków, cioc i ich domostw, do których droga wiodła obok kienesy. Pamiętam całodniowe wyprawy na cmentarz w Nowym Mieście, porządkowanie grobów, modlitwy, a na zakończenie piknik za bramą cmentarza. I historyczną część nekropolii, gdzie najstarsze pochówki mogły mieć miejsce już w XV w. – tam wolno mi było stąpać tylko w towarzystwie dorosłych. I rodzinne historie o przeprowadzkach z północy Litwy do Poniewieża i okolic. Przyczyn tych wędrówek nikt kilkuletniej dziewczynce wtedy nie tłumaczył.

Co więc mogę powiedzieć o „poniewieskich” Karaimach pół wieku później? Prześledźmy koleje losów osadnictwa Karaimów na terenie północnej Litwy, korzystając z publikacji i opracowań naukowych nielicznych dostępnych materiałów źródłowych. Należy tu wspomnieć, że treść wielu dokumentów jest często niedostępna badaczom ze względu na barierę językową – sporządzono je w języku karaimskim zapisywanym w dodatku alfabetem hebrajskim.

Dzieje osadnictwa na północy Litwy

Według tradycji w XV w. książę Witold osiedlił Karaimów w strategicznych pod względem obronnym miejscowościach na północy dzisiejszej Litwy, wzdłuż granic Wielkiego Księstwa Litewskiego z ziemiami Kawalerów Mieczowych.

Przybysze z Krymu stanowili wsparcie załóg grodów i zamków litewskich. W drugim i trzecim dziesięcioleciu XV w. Witold miał też osiedlić 30 rodzin w miejscu, gdzie miało rozwinąć się miasto Poniewież, obecnie piąte co do wielkości na Litwie. Michał Tynfowicz podaje, że osiedlenie Karaimów na północy Litwy nastąpiło w 1448 r., nie znamy jednak źródeł tego twierdzenia. Natomiast pierwsze zachowane dokumenty dotyczące liczebności i rozmieszczenia Karaimów w Poniewieżu pochodzą dopiero z XVII wieku. Wynika z nich, że mieszkali oni w około 50 miejscowościach na tych terenach.

Według innej hipotezy Karaimi na północ Litwy przenieśli się już z Trok, osiedlając się w Birżach (Biržai), Nowym Mieście nad Niewiażą (Naujamiestis), Poniewieżu (Panevėžys), Poswołu (Pasvalys), Upicie (Uputy) i kilku mniejszych miejscowościach. Wszystkie litewskie gminy karaimskie (dżymaty) podlegały wójtowi trockiemu, reprezentującemu całą społeczność wobec władzy wielkoksiążęcej i królewskiej.

Pierwsza zachowana wzmianka o Karaimach w Birżach, które w XVII w. należały do książy Radziwiłłów, pochodzi z roku 1622. W informacji o mieście z 1636 r. Krzysztof Radziwiłł Młodszy pisze, że mieszkają tam Żydzi i Karaimi i należałoby im wydzielić oddzielne działki lub ulice. Według przeprowadzonego w 1650 r. spisu domów, w Birżach było 15 domostw karaimskich. Pod koniec XVII w. istniał tam też dom modlitwy.

Gmina w Poswołu pierwszy raz jest wspomniana w 1643 r., a ta w należącej do Radziwiłłów Nowym Mieście – w 1658 r. Są to wzmianki w spisach podatku pogłównego, stanowiących podstawowe źródło wiedzy o historii dżymatów z tego okresu. Znany jest też dokument z roku 1676, w którym Aaron Ławrynowicz składa przysięgę, że prawidłowo spisał Karaimów zamieszkałych w Nowym Mieście i w jego okoli-

ów północnolitewskich

Fot. Muzeum Historyczne w Trokach (TİM GEK 12632/12 K 836)

cach. Przyпуска się zatem, że Karaimi już wtedy mieszkali w Poniewieżu, ale należeli do dżymatu w Nowym Mieście i aż do końca XVII stulecia nie stanowili oddzielnej gminy. Podobny wniosek o sąsiadującym z Nowym Miastem Poswolu badacze wysnuwają na podstawie dokumentu z 1627 r. o wyborze miejscowego wójta. W ten sposób poswolanie spróbowali uniezależnić się od wójta trockiego, lecz wskutek sprzeciwu króla Zygmunta III Wazy dalej pozostali formalnie pod trocką jurysdykcją. Próbowali też odmówić płacenia podatków, za co podczas zjazdu karaimskiego w 1669 r. zostali wykluczeni ze społeczności. Kara ta przywróciła przestrzeganie przez poswolskich Karaimów ustalonego porządku prawnego.

Dżymat w Nowym Mieście również dążył do umocnienia swojej pozycji, próbując w 1658 r. wybrać własnych przedstawicieli mających re-

Pamiętkowe zdjęcie z wizyty ułtu hazzana Szymona Firkowicza. Poniewież, 1935 r.

prezentować ich wobec władz, z pominięciem wójta trockiego. Ten ostatni jednak przy wsparciu części członków dżymatu zdołał się tym działaniom przeciwstawić. Tym niemniej dżymat w Nowym Mieście rozwijał się i zwiększał swoje wpływy w porównaniu z Trokami. W latach 1660 i 1665 odbyły się tam zjazdy Karaimów. Na umniejszenie roli Trok wpłynęła niewątpliwie pogarszająca się sytuacja ekonomiczna troczan spowodowana toczącymi się wojnami z Rosją i Szwecją. O przewodniej roli Nowego Miasta świadczy też fakt, że stało się ono siedzibą karaimskiego sądu, rozstrzygającego spory Karaimów z różnych miejscowości. Na przykład w księgach sądu ziemskiego w Birżach, w opisie sprawy z 1697 r. pomiędzy dwoma Karaimami z Birż i Poswola, znajdują się wzmianki o odbytej wcześniej rozprawie w sądzie karaimskim w Nowym Mieście.

Pierwszy zapis o dżymacie poniewieskim pojawia się w spisach podatkowych z 1697 r. Wpłacany do skarbcza podatek z Poniewieża obejmował kwoty uiszczane przez Karaimów z sąsiednich, mniejszych miejscowości: Puszałoty i Sałant. Wzrost liczebności ludności karaimskiej w Poniewieżu do rozmiaru dżymatu w ostatnim dziesięcioleciu XVII w. mógł być związany z migracją z Trok do innych miejscowości, w wyniku czego liczba karaimskich siedlisk wzrosła do 34. Należy jednak przy tym pamiętać, że w 1710 r. epidemia dżumy spowodowała znaczny spadek liczebności Karaimów i zanik mniejszych społeczności.

Oprócz ogólnych danych o pogłównym płaconym przez Karaimów na przełomie wieków XVII i XVIII zachowały się dane o wysokości wpłat z poszczególnych gmin. Pozwalają one prześledzić sytuację wspólnot w tamtym okresie. I tak dżymat w Nowym Mieście w latach 1696–1697 i 1704–1705, jako najbardziej liczna społeczność miał też największy udział w podatkach odprowadzanych przez litewskich Karaimów. W 1697 r. Nowe Miasto płaciło jedną trzecią całej kwoty, a w 1704 r. – aż 45 procent. W połowie XVIII w. dżymat nowomiejski płacił nawet trzykrotnie więcej niż trocki.

Przejmując w 1744 r. przewodzenie ogółowi społeczności, przedstawiciele Nowego Miasta starali się poprawić położenie wszystkich Karaimów, dążąc m.in. do obniżenia pogłównego.

Późniejszą sytuację osadnictwa Karaimów na Litwie naświetlają zachowane spisy ludności. Wiadomo, że w 1784 r. w miejscowości Nowy Poniewież, włączonej później do Poniewieża, żyło 7 rodzin karaimskich, wśród nich dwóch rzemieślników. W 1809 r. mieszkało tam 29 Karaimów, stanowiąc dziesięć procent ludności osady. Wzrost liczebności Karaimów w Poniewieżu na początku XIX w. przypisuje się ich migracji z Nowego Miasta wskutek działań właściciela miejscowego majątku. Litewski szlachcic, Eustachy Karp w 1809 r. nałożył na Karaimów pańszczyznę, ignorując tym samym nadane im wielkoksiążęce przywileje. Pomimo walki o swe prawa, Karaimi utracili ziemię i dobytek. Na polecenie Karpa ich domostwa zniszczono, a inwentarz odebrano, co zmusiło ich do przeprowadzki do Poniewieża. Starania o odzyskanie niesprawiedliwie odebranego majątku trwały wiele lat, ale okazały się bezskuteczne, nie pomogła nawet skarga złożona do samego cara w sierpniu 1844 r.

Z przeprowadzonego w 1850 r. spisu (tzw. rewiszskája skazka) karaimskiej ludności zamieszkałej w Poniewieżu i okolicach wynika, że

była ona wówczas przypisana do dżymatu w Nowym Mieście. Spis wylicza 131 mężczyzn i 117 kobiet. W 1857 r. w samym Poniewieżu mieszkało 47 osób (44 według innych źródeł), podczas gdy rok później w Nowym Mieście doliczono się 150 mężczyzn. Według spisu powszechnego Imperium Rosyjskiego z 1897 r., gubernię kowieńską zamieszkiwało: w Kownie (Kaunas) i powiecie – 15 Karaimów, Wiłkomierzu (Ukmergė) i powiecie – 5, Rosieniach (Raseiniai) – 2, mieście Poniewieżu – 68, w powiecie poniewieskim – 208. W 1904 r. w Poniewieżu mieszkało 66 Karaimów, w 1912 r. w całym powiecie – 243.

Kolejne znane dane spisowe dotyczące Karaimów na Litwie (bez Wileńszczyzny) pochodzą z 1923 r. Zarejestrowano wówczas już tylko 155 Karaimów, co niewątpliwie było skutkiem pierwszej wojny światowej i kolejnych burzliwych lat w historii Litwy, jak i zmiany granic państwowych. Według Tadeusza Kowalskiego, w latach 1925–1928 w Poniewieżu mieszkało ok. 100 osób.

Poniewież – stolica litewskich Karaimów

W okresie międzywojennym w niepodległej Republice Litewskiej istniał tylko jeden dżymat – w Poniewieżu. Stanowił kulturalne i religijne centrum litewskich Karaimów. Z powodów politycznych, których skutkiem było zamknięcie granicy polsko-litewskiej, dżymat na Litwie rozwijał się w izolacji, niezależnie od wileńskotrockiego. Stanowiło to unieważnienie ustanowionego jeszcze w XIX w. porządku, zgodnie z którym poniewiescy Karaimi podlegali jurysdykcji Zarządu Duchownego w Trokach. Okoliczność ta wywarła znaczący wpływ na funkcjonowanie dżymatu, prowadząc do późniejszej odmienności kulturalnej i inaczej kształtujących się stosunków z otaczającymi społecznościami większościowymi. Różnice między wspólnotami intrygowały mnie w młodości, podczas wakacyjnych podróży od babci trockiej do babci poniewieskiej. Pamiętam swoje zaciekawienie, dlaczego kuzyn Mamy miał w dokumentach imię Urijelius, a mąż kuzynki – Johonadava, dlatego w kienesie w ornamentyce wplecione były napisy w biblijnym alfabecie i języku, podczas gdy w Trokach imiona brzmiały słowiańsko, a karaimskie teksty pisano w grafii łaćnińskiej.

Na odmienny rozwój dżymatów wpływ miała niewątpliwie odmienna sytuacja prawna Karaimów w obu państwach. Przesadziły o tym od-

mienne rozwiązania w Polsce i na Litwie. Stosunki poniewieskich Karaimów z państwem były regulowane ogólnymi zasadami Konstytucji i ratyfikowaną w 1922 r. Konwencją Genewską, nie wprowadzono odrębnej ustawy, jak to miało miejsce w Polsce w roku 1936. W uchwalonej w 1922 r. Konstytucji Republiki Litewskiej artykuł 10 działu II stanowił, że „nie można przyznawać szczególnych przywilejów ani ograniczać praw obywatela ze względu na jego pochodzenie, wyznanie i narodowość”. Oprócz artykułów określających ogólne prawa obywateli, w dziale VII Konstytucji zostały też krótko omówione prawa autonomii mniejszości narodowych, którymi dość skutecznie posługiwali się m.in. Żydzi. Taki sam stan prawny mniejszości narodowych utrzymywała też znowelizowana Konstytucja z 1928 r. W 1938 roku przyjęto nową ustawę zasadniczą również zapewniającą obywatelom swobodę wyznania, „przyznając czas na spełnienie obowiązków religijnych”. Projekty dodatkowych ustaw o przywilejach, wnoszone przez większe liczebnie mniejszości narodowe do litewskiego Sejmu, były skutecznie odrzucane. Pomimo że konstytucje Litwy, jak i Konwencja Genewska nie przewidywały specjalnych regulacji prawnych dla dżymatu karaïmskiego, zapewniały nieingerencję państwa w wewnętrzne sprawy gminy oraz szereg praw, m.in. swobody wyznania, uczestnictwa w praktykach i obrzędach religijnych, wolności używania języka i organizowania własnych zgromadzeń. Karaïmi, podobnie jak i inne grupy etniczne, byli uznawani za równoprawnych obywateli. Uważa się, że taki sposób prawnego uregulowania ich położenia, przyczynił się do apolitycznej pozycji, jaką zajmowali litewscy Karaïmi.

Organizacja życia społecznego i kulturalnego

Ich aktywność skupiła się na organizacji własnej wspólnoty. 6 maja 1922 r. powołano do życia Bavy Lietuva Karajlarnyn (Stowarzyszenie Litewskich Karaimów). W skład Zarządu weszli S. Grigulevičius, A. Rajeckas i J. Grigulevičius. Po dwóch latach Towarzystwo zmieniło swoją nazwę na Gmina Karaimów w Poniewieżu. Jej statut zarejestrowano 29 lipca 1924 r. Gmina otrzymywała dotację państwową w wysokości ok. 300–400 litów rocznie. Siedziba gminy mieściła się przy ul. Ramygalos 66, na rogu ulicy Sadowej (Sodu), na terenach dawnego Nowego Poniewieża. Pod tym adresem znajdowała się działka (52,4 m. kw.) подарowana gminie kara-

Fot. Muzeum Historyczne w Trokach (K 2399 GEK 39273_78)

imskiej w 1881 r. przez M. Malinauskienę oraz sąsiadująca z nią działka o powierzchni 774 m. kw., którą zakupiono 10 lutego 1926 r. za sumę 1000 litów. W XIX w. wzniesiono tu kienesę, a obok niej drewniany budynek stanowiący siedzibę hazzana. W latach 1924–1926 posługę pełniło tu dwóch hazzanów oraz nadzorca cmentarza i mienia kienesy.

W 1927 r. przy kienesie powstał dom gminny, który poddano przebudowie w 1929 r. Znalazło w nim siedzibę powstałe w 1923 r. Stowarzyszenie „Onarmach” (Postęp). Jednym z jego założycieli był Szelumiel Łopatto, poeta. W 1937 r. w skład zarządu organizacji weszli: Martynas Navickas – przewodniczący, Ilja Tinfavičius – skarbnik, Rapolas Grigulevičius – członek i Jona Rajeckas – sekretarz. W domu gminnym spotykały się grupy w różnym wieku, młodzież organizowała wieczorki taneczne, działały amatorski teatr oraz kółko dziecięce Balkuv (Promień). Mieściła się tu też biblioteka zawierająca 400 woluminów, przy której działało kółko młodzieżowe Karai bitikligi (Karaïmska biblioteczka). Działalność kulturalna w tym miejscu została przerwana w 1940 r. Obecnie przez to miejsce przebiega szeroka ulica...

Pod koniec lat 30. XX w. na podstawie projektu Wacława Wilka z 1937 r. przeprowadzono przebudowę kienesy – budynek poszerzono i podwyższono. Przy wsparciu finansowym litewskiego Ministerstwa Oświaty oraz dzięki ofiarności członków gminy, prace zostały ukończone i dom modlitwy, odnowiony i zmodernizowany, oddano do użytku w 1938 r.

Scena z przedstawienia *Kołohos kijow* (Głuchy narzeczony) wystawionego przez stowarzyszenie „Onarmach”. Poniewież, 1933 r.

Ołtarz ehał w nowo otwartej po renowacji poniewieskiej kienesie. 1938 r.

Fot. Muzeum Historyczne w Trokach (K 2399 GEK 39273_78)

Znane i nieznanne

karaimskie siedliska

Fot. Muzeum Historyczne w Trokach (K 2355 GEK 39273_34)

Zarach (Zenon) Firkowicz z Trok, pełniący obowiązki hazzana w Poniewieżu, z wiernymi. Lata 40. XX w.

Ponowne otwarcie i poświęcenie kienesy było ważnym wydarzeniem w życiu całej społeczności. Uczestniczyli w nim Karaimi z całej Litwy. Przybyła również delegacja z Wileńszczyzny z wileńskim hazzanem Rafałem Abkowiczem na czele. W historii kontaktów między dżymatami była to druga wizyta Karaimów z Polski, a pierwsza po otwarciu granicy w 1938 r. Wcześniej, wiosną 1935 r., przyjechał do Poniewieża (określną drogą przez Łotwę) ułtu hazzan Szymon Firkowicz jako oficjalny przedstawiciel społeczności trockiej.

W przeszłości stosunki z ukonstytuowanym jeszcze w XIX w. centrum życia duchowego w Trokach nie były idealne. Już w 1908 r., na zebraniu poniewieskiej wspólnoty odpowiedzialnością za mierny stan finansowy gminy częściowo obarczono Troki, uznając, że Karaimski Zarząd Duchowny słabo dba o współwyznawców w Poniewieżu, a tamtejszym duchownym przyznaje mniejsze wynagrodzenie niż ich odpowiednikom w Trokach. Późniejsza niesprzyjająca sytuacja polityczna jeszcze bardziej osłabiła wzajemne stosunki między dżymatami. Pomimo wysłania przez gminę kilku listów do Trok, przedstawiciel Poniewieża – największej gminy na Litwie, skupiającej też pojedynczych Karaimów zamieszkałych w innych miejscowościach – nie mógł z powodu ówczesnej sytuacji politycznej uzyskać oficjalnego zaproszenia i czynnie uczestniczyć w wyborach hachana w 1927 r. Choć formalnie wybór dotyczył najwyższego duchownego karaimskiego w Polsce, Karaimi na Litwie uznawali autorytet S. Szapszała, nie posiadali bowiem własnego silnego lidera koordynującego życie duchowe, społeczne i kulturalne całej wspólnoty.

Funkcję hazzanów społeczności karaimskiej na Litwie do 1939 r. pełnili członkowie rodów Rojeckich (Rajeckich) – Zewulun, Ananij, Józef i Eljewa oraz Grygulewiczów – Johoszuwa i Szymon. Na sobotnich nabożeństwach *tiefinta* gromadziło się w kienesie ok. 100 osób, odbywały się śluby i inne uroczystości.

W listopadzie 1939 r. Wileńszczyzna została włączona do Litwy i 31 grudnia 1939 r. do Poniewieża przybyła delegacja najwyższych duchownych, z hachanem S. Szapszałem i ułtu hazzanem Sz. Firkowiczem na czele. Odprawiono uroczyste nabożeństwo w intencji litewskiego prezydenta Antanasa Smetony i rządu. Obiecano też delegować duchownego z Wileńszczyzny, jako że w 1939 r. zabrakło miejscowego następcy. Obietnicy jednak nie spełniono wskutek wydarzeń politycznych – w czerwcu 1940 r. Litwa została przyłączona do ZSRR.

Decyzją radzieckich władz miejskich z 21 lutego 1952 r. poniewieska kienesa została znacjonalizowana i zamknięta. W budynku mieściły się kolejno zakład krawiecki, sala taneczna, siedziba cechu wyrobów artystycznych. Z braku gospodarza budynek niszczał, aż pod pretekstem rozwoju budownictwa mieszkalnego został w 1970 r. zburzony. W ramach zadośćuczynienia na miejscu dawnej kienesy został 23 lipca 1995 r. odsłonięty pamiątkowy kamień według projektu R. Ridikasa.

Za skrzyżowaniem, przy ul. Sadowej (Sodu), wielu Karaimów posiadało działki i pobudowało domy. Na końcu ulicy trzy budynki należały do rodziny hazzana Eljewa Rojeckiego, ojca cenionego adwokata Jahonadawa (Jony). Pod numerem 48 mieszkali rodzice trockiego ułtu hazzana Szymona Firkowicza.

Karaimskojęzyczne czasopismo „Onarmach”

Dla umacniania więzi między rodakami w latach 30. XX w. rozpoczęto wydawanie w języku karaimskim czasopisma „Onarmach” (Postęp). Światło dzienne ujrzały trzy jego numery: pierwszy w 1934 r. w Kownie, drugi o objętości 33 stron oraz 6 stron pieśni z nutami, w Połswolu w 1938 r. (oba wydania odbijane na powielaczu), trzeci zaś, liczący 40 stron, w Poniewieżu. Teksty w nim publikowano w języku karaimskim (w dialekcie północnozachodnim, potocznie zwanym trockim), w grafii litewskiej. Tylko jeden artykuł ukazał się w języku litewskim. „Onarmach” było drugim, po „Karaj Awazy” wydawanym przez Aleksandra Mardkowicza w Łucku, karaimskojęzycznym tytułem.

Jego egzemplarze rozsyłano do gmin karaimskich w Polsce i na świecie, do dziś można je znaleźć w niektórych karaimskich domach.

Redaktorem pierwszych dwóch numerów był Michał Tynfowicz (1912–1974), z wykształcenia prawnik, z zamiłowania poeta, miłośnik karaimskiej przeszłości, ceniony społecznik. Jego wiersze i teksty stanowiły znaczną część zawartości czasopisma. Drukowano tu też poezje Szełumieła Łopatto, Jakuba Maleckiego, Szymona Kobeckiego. Omawiano przeszłość i sprawy bieżące, jak np. wizytę w Poniewieżu włoskiego antropologa Corrado Giniego w 1934 r.

Karaimi zawsze cieszyli się dużym szacunkiem wśród społeczności Litwy. Jak przed wiekami uprawiali ziemię, zajmowali się sadownictwem, a także rzemiosłem – znane były pracownie krawieckie Maleckiego i R. Grygulewicza, zakład fryzjerski Eljazara Rojeckiego i kowalski Ilji (Eljazara) Tynfowicza. W 1931 r. karaimska społeczność Poniewieża liczyła 155 osób. Spis z 1936 r. podaje, że na Litwie mieszkało 133 Karaimów, z czego 98 w Poniewieżu i 8 w powiecie, 5 w Birżach, 7 w Poswołu i 13 w okolicy oraz 2 w Jeznie, powiat Olita.

Po drugiej wojnie światowej migracja ludności karaimskiej stała się bardziej dynamiczna ze względu na możliwości nauki i pracy w większych miastach. Kilka karaimskich rodzin przeprowadziło się do Poniewieża z jego okolic, miasto opuszczała natomiast – często na zawsze – młodzież pragnąca podjąć studia na wyższych uczelniach. Da takich osób należał chociażby wspomniany Michał Tynfowicz, który studiował prawo w Kownie i Wilnie, aby po wojnie zamieszkać w Trokach, gdzie był sędzią, a później uznanym adwokatem. Założył tu sekcję karaimską przy Trockim Towarzystwie Krajoznawczym, publikował prace o Karaimach.

Byli też tacy, którzy zostawali w dawnych siedzibach. Rodzina Samulewiczów „od zawsze” mieszkała na wsi koło Nowego Miasta. Należeli do kolchozu, dziś prowadzą własne gospodarstwo. Seniorka rodu, Rachel, niedawno skończyła 102 lata. To u nich pierwszy raz poznałam wiejskie obejście, piłam świeżo dojrane mleko i siedziałam na traktorze.

Spśród znanych i cenionych poniewieskich Karaimów wielu zasłużyło się także dla miasta i kraju. Oni i ich potomkowie wciąż tu mieszkają, przyczyniając się do szerzenia dobrego imienia swego narodu. Pomocne są w tym i lokalne media, którym w przybliżaniu historii Karaimów pomagają Debora Grigulevičienė z Poniewieża i Joana Samulevičiūtė z Nowego Miasta. Od czasu do czasu poniewieska wspól-

nota organizuje spotkania, na które licznie przyjeżdżają Karaimi z Wilna i Trok. Na jednym z nich, w 2010 roku, wspólnie czytano karaimską poezję. Według wyników spisu z 2013 r. w Poniewieżu mieszkało 21 Karaimów.

W ostatnich latach wzrasta zainteresowanie dziejami narodu karaimskiego w Rzeczypospolitej i Wielkim Księstwie Litewskim. Coraz liczniejsze grono badaczy zajmuje się tym tematem, wydobywając na światło dzienne nowe fakty z materiałów kryjących się w polskich, litewskich, rosyjskich archiwach. Wiele z tych źródeł dopiero czeka na odkrycie i zbadanie, i z pewnością wiele się jeszcze dowiemy o losach karaimskich społeczności z Poniewieża i Nowego Miasta. Czekamy na to z niecierpliwością.

Irena Pilecka

W artykule wykorzystano materiały i opracowania:

- Joana Viga Čiplytė, *Panevėžio karaimų gyvenimo puslapis*. Vilnius 2001.
- *Działalność T-wa M. H. i L. K.*, „Myśl Karaimska” 1935–1936, zesz. 11, s. 111–112 (wrażenia Sz. Firkowicza z pobytu w Poniewieżu przedstawione na posiedzeniu Towarzystwa 31 III 1935 r.).
- Vitalija Jalianiauskiėnė, *Karaimų Panevėžyje – tik saujele*, www.panbalsas.lt/naujienos/laiko_tiltas/karaimu_panevezyje_tik_saujele (dostęp 29.08.2016).
- Deimantas Karvelis, *Žydai, karaimai ir totoriai Radvilų Biržų kunigaikštystėje XVI a. pab. – XVII a. pirmojoje pusėje*, „Žiemgala”, 2/2002, s. 10–15, 57–59.
- Halina Kobeckaitė, *Lietuvos karaimai*, Vilnius 1997.
- Regina Laukaitytė, *Lietuvos religinės mažumos 1918–1940 m. valstybės globoje*, „Bažnyčios istorijos studijos”, t. 3, Vilnius 2010, s. 243–270.
- Elena Markuckytė, Donatas Pilkauskas, *Panevėžio karaimai – miesto garsintojai*, http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/panevezio_karaimai_miesto_garsintojai, opublikowano: 19.07.2014 (dostęp 29.08.2016).
- Stasė Mikeliūniėnė, *Panevėžio miestu Sodų gatvės istorija*, 1993–1994, Maszynopis ze zbiorów Biblioteki Okręgowej w Poniewieżu, www.pavb.lt/sena/img/parodos/virtual/mikeliuniene (dostęp 29.08.2016)
- „Onarmach. Vachtlych karaj tildia”, red. M. Tinfavičius, z. 1, 1934, z. 2, 1938, z. 3, 1930.
- Donatas Pilkauskas, *Karaimai Panevėžyje (1918–1940)*, „Aina Naujienos”, 08.08.2014, aina.lt/karaimai-panevezyje-1918-1940/ (dostęp 29.08.2016).
- Vytautas Raudeliūnas, Romualdas Firkovičius (red.), *Biržų dvaro teismo knygos 1620–1745 metai*, Vilnius 1982.
- Simon Szyszman, *Karaizmas. Doktrinos ir istorija*, Vilnius 2000 (wyd. polskie: *Karaimizm. Historia i doktryna*, [Wrocław] Bitik 2005).
- Žilvytis Šaknys, Daiva Lapinskaitė, *Lietuvos karaimai: Etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje*, „Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos”, 2008, nr 8 (17), s. 73–96.
- Dovilė Troskovaitė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaizdiniai Lietuvos ir Lenkijos karaimų tautiniame naratyve*. [w:] *Naujausios tyrimų kryptys ir perspektyvos* (= Kalbų ir kultūrų sankirtų archyvai 4), Vilnius 2012, s. 48–67.
- Dovilė Troskovaitė, *Periferinės karaimų bendruomenės. Centro ir periferijos įtakos pasidalijimas XVII–XVIII amžiais*, [w:] T. Bairašauskaitė, H. Kobeckaitė, G. Miškinienė (red.), *Orientas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos visuomenės tradicijoje: totoriai ir karaimai. Orient in the social tradition of the Grand Duchy of Lithuania: Tatars and Karaims. Orient in tradyciji spoleczeństwa Wielkiego Księstwa Litewskiego: Tatarzy i Karaimi*, Vilnius 2008, s. 37–44.
- Wirtualna wystawa w Okręgowej Bibliotece Publicznej w Poniewieżu „Tautinės salos Lietuvos kultūros lauke: karaimai”, 03.06.2013. www.pavb.lt/lt/parodos-ir-renginiai/virtualios-parodos/214-tautines-salos-lietuvos-kulturos-lauke-karaimai/1784-tautines-salos-lietuvos-kulturos-lauke-karaimai (dostęp 29.08.2016).
- [It.wikipedia.org/wiki/Naujiamiescio_karaimu_kapines](http://it.wikipedia.org/wiki/Naujiamiescio_karaimu_kapines) (dostęp 29.08.2016)
- **O Karaimach w Poniewieżu i Nowym Mieście dawniej i współcześnie zobacz też:**
- Mariola Abkowicz, *Na ścieżkach przeszłości*, „Awazymyz” 2004, 2 (9), 11–13.
- Marek Firkowicz, *Wycieczka do Birż*, „Awazymyz” 2013, 3 (40), s. 10.
- Irena Jaroszyńska, *Karaimska symbolika w herbie Nowego Miasta*, „Awazymyz” 2008, 2 (19), s. 19.
- Irena Jaroszyńska, *Z Poniewieża*, „Awazymyz” 2001, 1 (5), s. 12.
- Irena Jaroszyńska, *Szełumiel Łopatto – w stulecie urodzin*, „Awazymyz” 2 (9), 2004, s. 9–10.